

I. МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 34.01

© 2013 р. Р.О. Гаврилюк

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ПОТРЕБОВИЙ ПІДХІД ДО ПРАВОПІЗНАННЯ П.М. РАБІНОВИЧА ТА ЙОГО ФОРМУЛА ПРАВА ЯК МОЖЛИВОСТЕЙ ІНДИВІДІВ*

Аналізується евристичний потенціал інструментально-потребового підходу до правопізнання П.М. Рабіновича і його формули права як можливостей індивідів. Обґрунтовано, що даний підхід до правопізнання адекватний основоположним властивостям природного права в цілому та здатний забезпечити наукове пізнання податкового права з позицій антропо-соціального підходу. Дано антропо-соціальне визначення права як заснованого на свободі волевиявлення (не детерміністського) основоположного інституційного способу буття індивіда в соціумі (спів-буття) по задоволенню його особистих і публічних потреб на засадах свободи, рівності і справедливості. Податкове право визначено як природний спосіб розподілу соціумом виробленого індивідами суспільно-корисного продукту на дві нерівні частини, призначенні для задоволення їх приватних і публічних потреб, тобто, як справедливе розподільне право індивідів, які утворюють соціум, іншими словами розподільна справедливість соціуму.

Ключові слова: інструментально-потребовий підхід, антропо-соціальна парадигма пізнання податкового права, формула права як певних можливостей індивідів, справедливе розподільне право індивідів, приватні та публічні потреби індивіда, властивості податкового права, межі податкового права.

Постановка проблеми. Весь попередній виклад нами *методологічної традиції природно-правової доктрини* [10; 7; 9; 11; 8; 25; 6] однозначно переконує, що в неї завжди була раніше й залишається нині сильною стороною постійна її *спрямованість до пошуку* адекватної методології. Особливо це характерно для етапу *наукової природно-правової традиції правопізнання*, а в

його природних межах – для *некласичної пізнавальної традиції відродженого природного права й постнекласичної антропологічно-соціологічної традиції правопізнання*. Вони переконливо демонструють не тільки методологічну *поліфонічність*, але й надзвичайну, особливо в порівнянні з методологічною традицією позитивістської доктрини права, її *творчу плодовитість*. Зокрема,

* Можна передбачити як з боку П.М.Рабіновича, так і певної частини його читачів *потенційні заперечення* проти включення *інструментально-потребового підходу П.М.Рабіновича* в методологічну традицію доктрини природного права. Зокрема, П.М.Рабінович в одній зі своїх нових робіт пише: «Якщо враховувати той соціально-філософський концептуальний підхід, на якому ґрунтується наведена інтерпретація досліджуваного феномена [праворозуміння Європейського суду із прав людини – Г.Р.], то таке праворозуміння можна вважати *інструментально-потребовим*. А оскільки мова йде про потреби людські, то воно споконвічно є *соціально-антропологічним* (як **різновид соціально-позитивістського праворозуміння**) (виділено мною – Г.Р.) [Див.: 27, с. 21]. Це своєрідне *самовизначення* П.М.Рабіновича. Хоча в іншому місці цієї ж статті П.М.Рабінович немов би спростовує сам себе: «**Природне**» і «**легістське**» **праворозуміння як діалектична єдність протилежностей**. Відтворимо в подальшому дефініції кожного із двох понять права (які ми обґрунтовуємо здавна...), що відповідає «природному» і «легістському» праворозумінню. «Природне» (згідно іншою, на наш погляд, більш адекватної термінології, «загально-соціальне» або «соціально-природне») право – це певні можливості учасників суспільного життя, які необхідні для задоволення їх біологічно й соціально-детермінованих – при певних історичних умовах – потреб, об'єктивно обумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства, забезпечені кожному із усіх суб'єктів того самого виду відповідними обов'язками інших суб'єктів і збалансовані з потребами останніх, а також обумовлені такими можливостями принципи й соціальні норми. Отже, саме соціальні можливості (свободи) і обов'язки суб'єктів, відбиті у відповідних принципах і нормах, становлять буттєву (античну) сутність загально-соціального права. Вони є *суб'єктивними загально-соціальними правами й обов'язками*» [Див.: 27, с. 15], що не тотожне «різновиди соціально-позитивістського праворозуміння». «*Суб'єктивні загально-соціальні права й обов'язки*» вказують на їхню природно-правову природу.

Ми не заперечуємо ні *перше*, тобто *філософсько-методологічні позиції П.М.Рабіновича* із приводу природи права й правопізнання, ні *друге* – віднесення його багатьма вченими-юристами до позитивістської доктрини права. Ми стверджуємо лише одне: **інструментально-потребовий підхід П.М.Рабіновича до пізнання права цілком адекватний природі природного права й здатний забезпечити справжнє пізнання податкового права з позицій доктрини природного права.**

саме на рубежі XIX – XX ст.ст. позначився реальний поворот природно-правової традиції правопізнання до вироблення її власної методології. Своє перше формальне вираження цей поворот знайшов у доктрині поділу наук на науки про природу й науки про культуру.

Відроджене природне право на філософсько-методологічному рівні виступало переважно в якості конкретного прояву, продовження й розвитку, а по ряду параметрів і як *принципове відновлення, збагачення рефлексивної філософії*. Наріжним у теорії пізнання відродженого природного права й загальним для всіх його представників, як переконує аналіз цієї пізнавальної традиції, продовжувало залишатися традиційне для всіх природно-правових концепцій того часу питання про застосовність (і її межі) методології природознавства у правопізнанні. В іншому методологічні підходи різних течій та їх представників відродженого природного права відрізнялися між собою: методологічний монізм застосовував як формулу правопізнання Р.Штаммлер, емпіріокритицизм виступав як така формула в Є.Ерліха, синтетичний підхід був властивий для правопізнання Б.Кістяківського, феноменологічне правопізнання практикував А.Райнах.

Пошуки й обґрунтування власної методології правопізнання стали найбільш загальною, основною властивістю розвитку природно-правової доктрини в постнекласичний період її існування. Вони здійснювалися в різних напрямках, однак до теперішнього часу найбільш відчутні результати принесли ті з них, які велися в руслі екзистенціального філософсько-методологічного підходу. Екзистенціалізм як напрям філософсько-методологічної думки є продуктом XX століття. Він є продовженням і розвитком феноменологічного підходу й спрямований на відродження онтології, на протипагу методологізму й гносеологізму, що домінували в пізнанні до кінця XIX – початку XX століть. У світоглядних межах екзистенціалізму були вироблені й успішно апробовані екзистенціальний фундаментально-онтологічний метод М.Хайдеггера як спосіб пізнання природного права, при його допомозі було відкрито правову ситуацію як джерело буття права, а також експлікативно-екзистенціальний метод правопізнання Р.Алексі з його ключовою формулою прав людини як основи права.

Якщо пригадати *першочергову нашу мету – відшукати такий природно-правовий метод або їх систему, за допомогою якого (або їх сукупності) стало б можливим природно-правове пізнання природи фінансового права в цілому й*

природи податкового права як його частини особливо, то буде логічним задатися питанням: чи здатні хоч один або декілька з вище викладених методів доктрин природного права забезпечити дійсне пізнання фінансового в цілому чи податкового права зокрема? Щоб аргументовано відповісти на це питання, слід визначитися, що ж за феномени ми розуміємо під фінансовим, податковим правом? Оскільки в даній роботі це не є спеціальною проблемою нашого пізнання, обмежимося лише деякими міркуваннями й твердженнями телеграфного стилю щодо даного питання, причому відразу ж перейдемо безпосередньо до позначення меж і властивостей податкового права.

Виклад основного матеріалу. Отже, поперше, ми розділяємо філософсько-методологічні підходи тих учених юристів-фінансистів, які не зводять податкове право до позитивного податкового законодавства, а розрізняють і навіть при необхідності протиставляють ці феномени. По-друге, загальновідомо, що податковим правом регулюються розподільні відносини в соціумі. Зокрема, ще в давньогрецькій методологічній традиції природно-правової доктрини правопізнання податкове право в числі інших видів права, говорячи звичайною для нас категоріально-понятійною мовою, відносили до розподільної справедливості [1, с.153], тому що вже тоді, більше того – ще до цього часу еволюції соціуму податкове право регулювало розподільні відносини в ньому, які по своїй природі є горизонтальними відносинами. Інакше кажучи, податкове право належало раніше і належить нині до сфери буття природного права людей, є його невід'ємною частиною. Однак для того, щоб усі наші судження про природу податкового права з позицій антропо-соціального підходу і, відповідно, про науковий метод його пізнання не були голосливими, бездоказовими, на даному питанні вважаємо за необхідне зупинитися дещо докладніше.

На початку розгляду даного питання вкажемо, що в середовищі наукового співтовариства вчених юристів-фінансистів України, Російської Федерації, інших держав по теперішній час продовжує панувати легістське (державницьке) праворозуміння. У своїй сутності воно зводиться, як відомо, до ототожнення права з юридичними нормами фізичної поведінки, установленими або санкціонованими державою в інтересах насамперед домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства й забезпечуваними тією ж державою організаційно, ідеологічно й, якщо буде потреба, примусово. Інакше кажучи, на їхню думку, це право держави, тобто право сильного, а

ще точніше, *право сили*. Дуже точно й адекватно цей підхід розвинув у роботі «Походження родини, приватної власності й держави» ще Ф.Енгельс. «Держава, – резюмував він, – є продукт суспільства на відомому шаблі розвитку; держава є визнання, що це суспільство заплуталося в нерозв'язне протиріччя із самим собою, розкололося на непримиренні протилежності, позбутися яких воно безсиле. А щоб ці протилежності, класи із суперечливими економічними інтересами не пожерли один одного й суспільство в безплідній боротьбі, для цього стала необхідною **сила, що стоїть, очевидно, над суспільством, сила, яка б зменшувала зіткнення, тримала його в межах «порядку»**. І ця сила, що походить із суспільства, але, що ставить себе над ним, усе більше і більше відмежовує себе від нього, і є держава» [20, с.170] (виділено мною – Г.Р.). «Для утримування цієї публічної влади [держави – Г.Р.] необхідні внески громадян – податки, – продовжує Ф.Енгельс. – Останні були зовсім невідомі родовому суспільству» [20, с.171]. Тобто, з позицій *легістської доктрини праворозуміння податки – атрибут держави, виникли разом з нею, а отже, відповідно податкове право – право держави*.

Чим обертається такий підхід до розуміння податкового права й оподаткування, досить відверто написав у свій час І.Х.Озеров: «Історія прямого оподаткування (і не прямого також – Г.Р.) – це історія боротьби уряду й суспільства. Держава створює податки, суспільство вишукує способи їх уникнути; і доти, поки цей спосіб ще не знайдений, уряд користується створено ним формою обкладання; але як тільки потреба підкаже народу вихід, як уряд знову повинний гарячково шукати новий спосіб розкладки» [24, с.303].

При такому розумінні податку й податкового права, як пише Н.Петухова, яка поглиблено вивчала історію оподаткування в Росії IX – XX століть, «межі оподаткування визначаються, з одного боку, потребами держави, з іншого боку – майновими можливостями населення. Тому свої потреби в коштах влада повинна погоджувати з можливостями населення. Є об'єктивні ознаки, що показують межу обкладання, – резюмує Н.Петухова, – 1) збільшення податку на споживання не дає зростання доходів; 2) дохід від прямого податку знижується; 3) високо обкладена галузь господарства занепадає» [26, с.4].

Отже, *етатистське (легістське) податкове право – це головним чином засіб утримання держави й збагачення її бюрократичного прошарку, інструмент держави – сили для примусу*

відповідних соціальних верств, насамперед у сфері відносин власності, метою якого є знову ж **примусове, тобто проти волі природного власника, вилучення** по можливості більшої частини його **приватної власності й присвоєння** цієї вилученої власності **державою** для наступного використання її на свої потреби й цілі, а також потреби й цілі бюрократичного її прошарку, без будь-яких зустрічних зобов'язань із боку держави перед платниками податків. Досить відверто й недвозначно недавно висловився із цього приводу законодавець Російської Федерації. Так, у статті 2 «Відносини, регульовані законодавством про податки й збори» Податкового кодексу РФ вказується: «Законодавство про податки й збори регулює **владні відносини** (виділене мною – Г.Р.) по встановленню, впровадженню й вилученню податків і зборів у Російській Федерації...» [22, с.4].

Тобто, *етатистське податкове право* у своїй сутності є різновидом державного *конфіскаційного права*. У ньому взагалі відсутній **індивід** як повноцінний суб'єкт цього права, тому що він згідно відведеному йому *податковим законодавством держави* статусу всього лише **контрагент держави, зобов'язана сторона в суспільних відносинах по сплаті податку**. Соціуму, що складається з таких індивідів, визначена незавидна участь *дійної корови*, хазяїн якої – держава – не обтяжує себе турботою утримувати цю корову належним чином, годувати й напувати її.

У легістського праворозуміння в цілому й розуміння податкового права особливо є й безліч інших непоправних з позицій його теоретико-методологічної парадигми недоліків. Вони давно й добре відомі науковому співтовариству й наврод слід повторювати їх. Вважаємо необхідним звернути увагу на інше – *легістське розуміння податкового права, яке вже давно перебуває в антагонізмі з науковими знаннями про податки й оподаткування, що виробленні багатьма іншими гуманітарними й суспільними науками* – археологією, історією, етнографією, етнологією, соціальною антропологією, культурною антропологією, юридичною антропологією й інших. Недавно на одне з таких протиріч у наукових знаннях про податки й оподаткування етатистської доктрини оподаткування й вище перерахованих нами наук звернув увагу відомий російський учений юрист-фінансист О.В. Дьомін [13; 14].

Він помітив, що «стала думка про те, що потреба у податках виникає з моменту утворення держави», «оподаткування виникло одночасно з першими державами», «виникнення оподатко-

вування було викликано появою держави й державного апарату, що створили фіскальні механізми, які й використовували, для фінансування своїх видатків» і т. ін. – *вимагають критичного переосмислення* (виділене мною – Г.Р.). Необхідність у формуванні **публічних фондів** існувала й у додержавну епоху, ці потреби покривалися шляхом різного роду безоплатних вилучень, частина з яких цілком може бути названа **протоподатками**. У цьому значенні *держава не створила податки* [при переході до першого класового суспільства – рабовласницького ладу – Г.Р.], але лише «перехопила естафету» у попередніх суспільних систем, трансформуючи й пристосовуючи «під себе» **тривалий час існуючі і освячені традицією** (виділене мною – Г.Р.) **форми майнового перерозподілу**» [14, с.22].

В іншому місці О.В. Дьомін аргументоване резюмує: «На наш погляд, історія податків і оподаткування значно старше історії самої держави. Платежі, подібні податків, з'явилися вже в додержавну епоху. Слід погодитися, що «різні форми регулярних зборів, податей, данин та інших платежів, що **мають податкову природу** (виділене мною – Г.Р.), виникли задовго до появи держави в класичному її розумінні». У цьому значенні держава «прийшла» на добре підготовлений ґрунт. Перерозподільні механізми з метою **забезпечення публічних потреб** (виділене мною – Г.Р.) з'явилися набагато раніше держави й багато в чому підготували виникнення останньої, задалегідь створивши – у прямому й переносному значенні – «живильне» середовище для існування державної бюрократії» [14, с.22].

Такою публічною потребою, що викликала до життя оподаткування, О.В.Дьомін називає **відділення функцій публічного управління від матеріального виробництва суспільних благ**. «Відділення функцій публічного управління від матеріального виробництва, – пише він, – обумовлює необхідність вилучення частини власності окремих родин для утримання бюрократії, що з'явилася, насамперед, вождя з його оточенням і військових дружин. Витрати на управлінський апарат, який був відсутній у первісному світі, – головна причина появи оподаткування в сучасному його розумінні. Таким чином, – резюмує О.В.Дьомін, – загальний казан «із занепадом первісного суспільства не зникає зовсім, а **трансформується в бюджет** і в такому вигляді буде існувати аж до теперішнього часу» [14, с.22].

Достовірність вище викладених О.В.Дьоміним положень, суджень, узагальнень, оцінок і висновків, *надто обережно* розміщених ним під

мало зобов'язуючою рубрикою «полемічні нотатки», базується на дійсних, багаторазово перевірених протягом майже півтора століть даних інших наук – історії, археології, соціальної антропології, культурній антропології, юридичній антропології й ряду інших. Їхні наукові результати верифіковані й давно успішно застосовуються багатьма співтовариствами вчених-гуманітаріїв за кордоном, а останнім часом також у РФ і Україні. *Тільки співтовариства наших учених юристів-фінансистів до останнього часу з відомих причин вони не цікавили. Вищевикладені О.В. Дьоміним теоретичні положення є науковими й вимагають відповідного ставлення до себе з боку інших учених.*

Разом з тим О.В.Дьомін уникає, усвідомлено або випадково, відповідей на багато можливих питань про *природу податкового права*: Чи правильно ототожнювати податки, оподаткування з податковим правом? Якщо податкове право виникає одночасно з оподаткуванням, то чие воно, це податкове право і яка в нього природа? Якщо це право, кажучи словами О.В.Дьоміна, «бюрократії, що з'явилася, насамперед, вождя з його оточенням і військових дружин», то чим саме в дійсності є цей соціальний феномен – однією з зародкових форм державності або явищем зовсім іншої природи, але тоді якої? **Який генетичний код податкового права?** Вважаємо за необхідне підкреслити, що вищеописана проблемна ситуація, що давно існує в науці податкового права, ні з якої боку не може бути кваліфікована як недолік наукових конструкцій О.В.Дьоміна. Навпаки, *він одним з перших виявив дану проблему, звернув на неї увагу*. Дана проблемна ситуація – недолік усієї позитивістської науки податкового права.

Як переконує величезний історичний досвід еволюції природно-правової і позитивістської доктрин пізнання права, *задовільні відповіді на ці й безліч інших питань про виникнення й природу податкового права можливо отримати тільки з методологічних позицій потребового підходу до праворозуміння в цілому й розуміння податкового права зокрема в природніх межах його антропо-соціальної парадигми*. «Згідно потребового підходу власне **«праворозуміння** – це відображення в людській свідомості за допомогою поняття, позначуваного терміном «право» (або будь-яким іншим однозначним з ним словом або символом), того явища, яке оцінюється як корисне для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта, або ж відображення безпосередньо таких потреб» [27, с.10].

Ще Г.В.Ф. Гегель у знаменитому його *Вступі* до «Філософії історії» стверджував: «Найближчий розгляд історії переконує нас у тому, що дії людей випливають із їхніх **потреб** (виділене мною – Г.Р.), їхніх пристрастей, їх інтересів, їх характерів і здібностей і притім таким чином, що **спонукальними мотивами в цій драмі є лишень ці потреби** (виділене мною – Г.Р.), страсті, інтереси й лишень вони відіграють головну роль...» [12, с.20].

Оскільки теоретичне дослідження апріорі вимагає застосування особливих методів пізнання – ідеалізації (методу побудови ідеалізованого об'єкта); уявного експерименту з ідеалізованим об'єктом, який ніби заміщає реальний експеримент із реальним об'єктом; особливих методів побудови теорії (сходження від абстрактного до конкретного, аксіоматичний і гіпотетико-дедуктивний методи); методів логічного й історичного дослідження й інших [32, с.160], то визначення поняття й часу виникнення податкового права з позиції антропо-соціальної парадигми вважаємо за доцільне й навіть необхідним почати із з'ясування з загального поняття – первісного, недеформованого державою, природного, а ще точніше – антропо-соціального права й часу його появи.

У новітньому постсоціалістичному правознавстві, на нашу думку, найбільше адекватно розкриває поняття й природу такого права П.М. Рабинович. Він, зокрема, пише: «Природне» (згідно з іншою, на наш погляд, більш адекватної термінології, «загально-соціальне» або «соціально-природне») **право – це певні можливості учасників суспільного життя, які необхідні для задоволення їх біологічно й соціально детермінованих – при певних історичних умовах – потреб** (виділене мною – Г.Р.), об'єктивно обумовлені досягнутим рівнем розвитку суспільства, забезпечені кожному із усіх суб'єктів одного й того же виду відповідними обов'язками інших суб'єктів і збалансовані з потребами останніх, а також обумовлені такими можливостями принципи й соціальні норми» [27, с.15].

Щоб істинно зрозуміти всю глибину й потенційну продуктивність для правознавства цього визначення права, відзначимо, що *ключовою його методологічною знахідкою є виявлення, «схоплення» моменту збігу в індивіді на рівні його іманентних властивостей людського й правового феноменів*. Тут потрібні пояснення. По-перше, у вище наведеному визначенні права прямо не говориться про індивіда як його носія, а мова йде про «учасників суспільного життя, яким властиві біологічні й соціально детермі-

новані потреби». Методом виключення за допомогою формальної логіки нескладно переконатися, що такими є тільки *індивіди*.

По-друге, в «Великому тлумачному словнику сучасної української мови (з додатками й доповненнями)» за редакцією В.Г.Бусела поняття «можливості» пояснюється як «внутрішні сили, ресурси, здібності» [4, с.684], інакше кажучи, стосовно нашого випадку це **властивості індивіда**. Тобто, *онтологічний вимір права – його природне буття – вказує однозначно на індивіда*. Усвідомлення теоретичним правознавством як незаперечного того факту, що **людина і право корелюють між собою на рівні своїх сутностей**, перебуває не в ряді *розширення* традиційних уявлень про право, а відкриває собою *якісно інше, принципово нове* розуміння його антропо-соціальної сутності, на основі якого згодом мабуть, виникне, як у свій час прогнозував В.С. Нерсисянц, *нова правова парадигма* [23, с.154-155].

З урахуванням вищевикладеного можна запропонувати коротше та точніше визначення права як антропо-соціального феномена, а саме: **право – це заснований на свободі волевиявлення (не детерміністський) спосіб нормативного існування індивіда в соціумі (спів-буття) щодо задоволення його особистих і загальних (публічних) потреб на засадах свободи, рівності й справедливості**. Інакше кажучи, право – урівнююча *свобода індивіда*. Таким чином, споконвічним **носієм права є соціалізований індивід, він же є і його системоутворююче ядро**.

Ще коротше визначення права з позицій *антропо-соціального підходу* можна знайти в талановитого й досить оригінального французького філософа права Етьєна Ле Руа, який обґрунтував у монографії «Гра законів. «Динамічна» антропологія права. Поради й напуття молодому юристові-гравцеві» власну концепцію **«права як правил соціальної гри»** [34, Р.67], але при цьому, на жаль, *втратив* у запалі дотепної полеміки зі своїми опонентами *онтологічну визначеність права, насамперед його витоки*.

Не менш складним і заплутаним є й питання про історичний час виникнення права. Згідно логіці антропо-соціального підходу до праворозуміння, очевидно, буде правильним твердження, що воно виникло одночасно з індивідом як соціальним суб'єктом. Але коли в такому випадку з'явився індивід як соціальний суб'єкт? Тривалий час у різних гуманітарних науках, насамперед в археології, вважалося правильним твердження, що антропогенез випереджав соціогенез і, отже, спершу з'явився homo sapiens, а потім людина

соціальна. Однак епохальні археологічні відкриття середини ХХ століття* перекреслили ці уявлення й дозволили, зокрема, українському археологові П.П.Єфименко зробити висновок, що «уже первісні громади неандертальців при їхній безсумнівній замкнутості (ендогамності) були прямими попередниками й деякою подобою родових громад» [15, с.304-305]. Іншими словами, початки родової організації, тобто, виникнення соціуму, прослідковується вже в епоху палеоліту.

Ця обставина дозволила пізніше відомому російському знавцеві первісних суспільств Ю.В.Бромлею резюмувати: «але раз так, то родова організація виявляється дещо старше homo sapiens і поворотний момент у соціогенезі випереджає поворот в антропогенезі» [3, с.19]. Так що homo habilis («людину вмилу») на даний момент часу можна обгрунтовано вважати *першою соціальною людиною і першим носієм права, правовою людиною*. Ще один відомий російський учений, антрополог права А.І.Ковлер із цього приводу відзначав: «Коректуючи засвоєну зі шкільної лави установку на те, що «праця створила людину», можна зробити висновок, що не тільки праця створила людину, але й елементарне соціальне життя, що супроводжувало її з першими заборонами» [17, с.95].

Коли ж і як виникло *податкове право* й у чому полягає його природа й генетичний код? Очевидно, насамперед слід зазначити ту обставину, що оскільки *право як ціле* явище є способом соціального спів-буття індивіда, є одним з фундаментальних його властивостей, то логічно припустити, що й *податкове право як невід'ємна частина цілого* також є частиною цієї фундаментальної властивості *людини соціальної*.

Вважаємо також необхідним нагадати, кажучи словами А.Є. Ахназарова, що «застосування антропного принципу передбачає, що властивості й структури вироблених людиною феноменів визначаються її, людини, властивостями й структурами, а не навпаки» [2]. У нашому випадку це означає, що *непринципово впадати в крайність і ототожнювати індивіда винятково із соціальними якостями*. Саме цим шляхом пішли прихильники легістського праворозуміння й в остаточному підсумку *втратили людину, втративши внаслідок цього дійсне сприйняття й розуміння власне права*. Згідно з родовою сутністю

людини її біологічне існування неможливе без соціального існування, а соціальне буття, в свою чергу – без біологічного, ще ширше – істинно-природного, особисте неможливе без публічного й навпаки. Одна властивість із неминучістю передбачає іншу, містить її в собі й безупинно взаємодіє з нею. Це *дві взаємозалежні, але одночасно й взаємозаперечні сторони того самого життєвого процесу, потоку життя*. Відносини між ними мають *симетрично-асиметричну природу*.

Отже, природні потреби людини як істоти соціальної споконвічно переслідують дві групи цілей – строго **індивідуальні** й властиві безлічі індивідів або всьому соціуму, у сучасній термінології **публічні**. Згідно багаторазово перевіреним і верифікованим багатьма професійними науковими співтовариствами достатньої кількості фактів з первісного життя індивіда, досить тривалий час співвідношення між його особистими й публічними потребами було надзвичайно *асиметричним на користь перших*. Тому для регулювання малої децимі суспільних відносин по задоволенню публічних потреб індивіда спеціальний правовий інститут з'явився не відразу, оскільки, з одного боку, необхідна для його природного виділення й відокремлення *критична маса*, кажучи словами А.І. Ковлера, *спільно «пережитого правового порядку»* [17, с.117] (звичайно), складалася навіть за історичними мірками тривалий час. З іншого боку, протягом декількох якісно відмінних між собою етапів соціогенезу людини як вже соціального індивіда *була відсутня суспільна потреба* в такому інституті його права.

Завершення процесу формування інституту податкового права людини та її відокремлення наклалося у часі з одним з епохальних поділів суспільної праці, а саме з відділенням функцій професійного управління від безпосереднього виробництва матеріальних благ. До цього часу не тільки виросла продуктивність суспільної праці, що дозволила іншій частині соціуму утримувати професійний управлінський апарат, але насамперед з усією силою проявилася загально-соціальна, тобто, людська **потреба в професійній управлінській діяльності**, спрямованій на самозбереження й подальший саморозвиток відповідного соціуму.

Численні факти, здобуті різними науками про первісну людину й соціум, свідчать також, що таке професійне управління соціумом з його атрибутикою, що постійно ускладнюється, виявилось трансформацією попереднього непрофесійного самоврядування відповідного соціуму, а не було привнесено в нього ззовні. І хоча це

* Революцію у археології та в науці древньої історії здійснили відкриття англічанина Л.Ліка у Олдовайській ущелині в Танзанії [Див.: 35]. Правда, находки американця Тима Уайта в 1994 г. в Ефіопії можуть удлинити історію човекообразных существ до 5 млн. лет!

професійне самоврядування соціуму містило в собі й деякі *потестарні властивості, функції*, останні знаходилися ще на *вторинних ролях, не були відособленими* від неполітичних управлінських функцій.

Вважаємо за доцільне привести тут зважене й обгрунтоване судження А.І. Ковлера: «Важко знайти грань, що відокремлює племінну раду, яка ще є органом демократичного общинного самоврядування, і раду, що стоїть уже як орган володарювання, відділений від рядових груп одноплемінників. Одні дослідники неабияк потрудилися, щоб ідеалізувати цей інститут родової демократії, інші – щоб побачити в ньому зачатки державної влади. У будь-якому разі, очевидно, що згодом рада старійшин племені перетворюється з органу самоврядування, якому за необхідності делегуються повноваження племінних зборів, в орган управління одноплемінниками, що вже має та усвідомлює свій власний інтерес, що й стає соціальним «наростом» племінної спільності» [17, с.163] (виділене мною – Г.Р.).

«Тільки пізніше ці молодчики ставали членами особливого класу», – зауважив К.Маркс у конспекті лекцій Г.Мена з історії інститутів у тому місці, де мова йшла про виникнення племінної знаті, що верховодила над залежними одноплемінниками і яка мала вже свій власний інтерес. Отже, було б помилковим, не відповідним історичній дійсності не тільки ототожнювати, а навіть якось інакше пов'язувати їх з феноменом держави й державності» [21, с.382].

Як свідчать численні джерела стосовно проблеми соціогенезу людини, виділення управлінської праці в самостійний професійний вид суспільної праці відбулося в історичну епоху «військової демократії» [детальніше див.: 16; 18; 19; 33], тобто, на заключному етапі історії первіснообщинного ладу, у період трансформації інститутів родової й общинної демократії в органи, що стають над родообщинними самоврядними структурами, які відмежовуються від них, але ще нерідко зберігають їх зовнішню форму. Це ускладнює вченим «пізнання» тих або інших серед величезного різноманіття суспільних структур цієї винятково мінливої перехідної епохи. Інакше кажучи, це вже був період племінної самоорганізації соціуму, що вирізнявся власними «соціальними якостями».

Дуалістична природа індивіда, яка з неминучістю поєднує в собі біологічне і соціальне, індивідуальне і суспільне начала, визначила й двоїтий характер потреб людини як соціального феномена – *приватні потреби й публічні пот-*

реби. Тому податкове право індивіда і є за своєю природою розподільним – з його допомогою вироблений людиною продукт розщеплюється на дві майже ніколи не рівні між собою частини: одна призначена для задоволення *приватних, особистих потреб* індивіда, інша – для його *публічних потреб*, що збігаються з потребами інших індивідів. Тобто, *споконвічно податкове право відрізняється антропо-соціальною природою*. Отже, з позицій *антропо-соціального підходу податкове право* можна визначити як **природний спосіб розподілу соціумом виробленого людиною суспільно-корисного продукту на дві нерівні частини, призначені для задоволення її приватних і публічних потреб**. Інакше кажучи, це *справедливе розподільне право індивідів, які складають соціум, або розподільна справедливість соціуму*.

Після вищевикладеного ще раз задамося вже поставленим на початку даної статті питанням: чи можливе природно-правове пізнання природи податкового права при допомозі котрого-небудь із уже викладених раніше нами методів пізнавальної традиції доктрини природного права? Відповідь на це питання повинна бути скоріше негативною, ніж позитивною. Але чи можливе в принципі природно-правове пізнання податкового права? **Безумовно, можливе й необхідно, тому що в цього правового феномена природно-правова природа**. Імовірно, згодом буде створений спеціальний метод природно-правового пізнання податкового права. На користь цього припущення вказують багато фактів, серед яких звернемо увагу лише на два з них, у нашому уявленні основних. Перший з них вкорінений у *спрямованості* еволюції соціуму, корені якого йдуть у *додержавне суспільство*, на фундаменті якого виникло *державне суспільство*, але вже низку останніх сторіч трансформується в *громадянське суспільство*, у якому держава знаходить природні властивості *правової держави* й стає *інструментом соціуму* в його бутті. Такі метаморфози знову піднімають історичну місію *природного права*, що забезпечує домінуючі в громадянському суспільстві *горизонтальні зв'язки* між його індивідами й іншими суб'єктами, а також, відповідно, і *природно-правового типу правопізнання*. Другий факт полягає в тому, що умовою виникнення, існування й розвитку науки є *практична затребуваність наукового* – а постнекласичне правопізнання є саме таким – пізнання залучених у життєвий процес феноменів, у числі яких у цей час усе очевидніше заявляє про себе й *природне право*.

Поки ж що належним інструментом постнекласичного наукового пізнання природного права може бути *інструментально-потребовий підхід П.М.Рабіновича і його формула права як певних можливостей учасників суспільного життя*. Нами відзначалося, що справжнім *першовідкривачем ідеї* потребового підходу до праворозуміння й правопізнання, говорячи мовою сучасної науки, постав Сократ. Його пріоритет і заслуги в цьому безперечні, як безперечно й те, що він *тільки сформулював питання про потребу пізнання права*, а ще точніше – Сократ *намітив, позначив принцип потребового правопізнання*. З тих пір до нашого часу в різних формах цей принцип був присутній практично у всіх природно-правових та інших методах правопізнання. Переконливим свідченням цього факту стало, зокрема, і наше дослідження методологічної традиції доктрини природного права [5].

Однак у якості спеціального природно-правового пізнавального інструмента потребовий підхід до правопізнання, у відповідності сучасному рівню розвитку юридичної науки, був сформульований ще в межах позитивістської традиції правопізнання відомим українським філософом, методологом і теоретиком права П.М.Рабіновичем у його монографії «Соціалістичне право як цінність», вперше опублікованої у видавництві при Львівському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа» в 1985 р. [28]. Це був справжній прорив у тодішній методології правопізнання, що потенційно виходив за межі парадигми радянської юридичної науки, якій на той момент залишалось декілька років до завершення віку, однак цієї *даності* тоді ще ніхто *не усвідомлював*, хоча багато світлих розумів усередині країни й поза її межами передчували наближення завершення радянської епохи у всьому.

Сам П.М.Рабінович кваліфікував потребовий підхід як *основу аксіолого-правових досліджень*. Зокрема, він писав: «Загальносоціологічне поняття *соціальна цінність* характеризує ті явища об'єктивної дійсності (як матеріальні, так і ідеальні) або їх властивості, які здатні задовольнити певні потреби суб'єкта, необхідні, корисні для його існування й розвитку. Це поняття нерідко позначається й терміном *благо*. Згідно зауваженню К. Маркса, предметам, які здатні задовольняти потреби, люди дають «особливу (родову) назву»; «вони, можливо, називають ці предмети «благами» або ще якимось, що позначає, що вони практично «живають» ці продукти, і що останні їм корисні». Етимологія зазначених термінів також підтверджує таке слововживання. Дійсно,

якщо предмет віднесений до розряду благ, то саме внаслідок визнання, оцінки його як корисного, необхідного.

При більш детальному аналізі феномену цінності можна розрізнати: а) предмет (явище), що володіє здатністю, властивістю задовольняти потребу; б) цю його здатність, потенційну функцію; в) самофункціонування предмету як засобу (об'єкта) задоволення потреби, тобто його реальну *значимість*. Питання про те, до якого з перерахованих моментів (або до всіх них) відносимо поняття цінності, вирішується в аксіології неоднозначно. Уявляється, що найбільш точним є все-таки розуміння цінності саме як *позитивної значимості об'єкта для задоволення потреб суб'єкта*» [29, с.8-9].

А в якості резюме до вищевикладеного П.М.Рабінович підкреслює: «Як тільки мова йде про значимість стосовно потреб, то вона може бути виявлена на основі *потребового підходу*, тобто, шляхом виявлення історично певних потреб суб'єктів суспільного життя й встановлення ролі, функції (як потенційної, так і реальної) тих або інших предметів, явищ у задоволенні таких потреб» [29, с.10].

З висловлених вище вихідних посилок П.М.Рабінович формулює два наступні *методологічні положення* для вивчення цінності права, що логічно впливають із них: «1. Цінність права можна коротко визначити, – пише він, – як його *позитивну значимість (роль) у задоволенні потреб суб'єктів*. Дане поняття може бути позначене також терміном «корисність права» [29, с.10]; «У тому розумінні, у якому право ... не має своєї власної історії», – продовжує П.М.Рабінович, – воно не має й своєї абсолютної цінності: остання визначається його конкретно-історичною роллю, його дійсним значенням у задоволенні історично визначених *потреб, що змінюються, учасників суспільного життя*» [29, с.12] (виділено мною – Г.Р.).

Згідно з належно обґрунтованою позицією П.М.Рабіновича, встановлення цінності права вимагає з'ясувати, принаймні, кажучи його словами, «два основні питання: по-перше, що являють собою потреби суб'єкта (індивіда, групи, класу, усього суспільства), які задовольняються цим правом; і, по-друге, у чому полягають ті властивості права, за допомогою яких воно здатне задовольнити такі потреби. Отже, робить висновок П.М. Рабінович, – і цінність права може бути розкрита, насамперед, у рамках потребового підходу» [29, с.12].

На основі зазначеного підходу виявляється, уточнює П.М.Рабінович, що *стосовно потреб право виконує кілька функцій*, виступає опосередкованою, інструментальною цінністю. Остання ж, на його думку, проявляється в інструментально-розподільній цінності права *, інструментально-визначальній цінності права, інструментально-співмірній цінності права, інструментально-охоронній (захисній) цінності права, інструментально-пізнавальній цінності права [29, с.13-28]. На завершення П.М.Рабінович резюмує: «Усе сказане тут про інструментальну цінність права не вичерпує його аксіологічної характеристики. З позицій *потребового підходу* до розв'язання аксіологічних проблем у праві можливо й необхідно вбачати ще і його *власну*, так би мовити, *первородну цінність*» [29, с.29]* (виділено мною – Г.Р.).

У пострадянській період розвитку правознавства, коли, за влучним висловлюванням П.М.Рабіновича, уже відбулася й триває далі «фундаменталізація його методології» [31, с.13], показник прийняття евристичності дослідницького підходу, а також і методу залишився попереднім – *він визначається*, згідно П.М.Рабіновичу, *здатністю пізнавального інструментарію сприяти виявленню, розкриттю соціальної сутності досліджуваних явищ*. У якості такої сутності він продовжує справедливо бачити «здатність явища [у нашому випадку права – Г.Р.] задовольняти потреби, інтереси певної частини соціально неоднорідного суспільства, а в деяких випадках – і всього суспільства в цілому» [31, с.17]. Можна стверджувати, резюмує П.М.Рабінович, що *потребовий дослідницький концептуальний підхід* «є найбільш ефективним інструментом виявлення соціальної сутності будь-яких явищ соціуму (зокрема, явищ правових і державних). Цим і обумовлюється місце й роль такого підхо-

ду у всій системі концептуальних підходів до вивчення будь-яких соціальних явищ. З одного боку, він не може абсолютизуватися, оскільки – як і будь-який інший підхід – має об'єктивні межі своєї застосовності, а тому й не підмінює й не витісняє інші дослідницькі підходи. Однак, з іншого боку, останні втрачають свою евристичність, наукову ефективність, якщо залишається невідомою або ж перекручується сутність тих явищ, які становлять їхній об'єкт, тобто, якщо застосування інших підходів не спирається на збагнення, опанування цієї сутності» [29, с.17-18].

На завершення викладу свого бачення потребового підходу в правоїзнання П.М.Рабінович акцентує увагу на необхідності дотримання дослідником, який застосовує його, як мінімум, двох передумов. По-перше, зауважує він, необхідно збагнути загальне розуміння потреб суб'єктів, що передбачає, у тому числі, розмежування споріднених з потребами явищ, а також виділити основні різновиди таких потреб. По-друге, повинні бути отримані змістовні знання загально-соціальних, групових індивідуальних потреб у тому суспільстві, у якому сформувалося, функціонує й розбудовується досліджуване явище. Тому що лише при реалізації даних передумов тільки й стає можливим з'ясувати, чи здатне дане явище [у нашому випадку право – Г.Р.] бути засобом, інструментом задоволення відповідних потреб і в якій мірі [29, с.18].

Висновки. Отже, податкове право з позицій антропо-соціального підходу є природним способом розподілу соціумом виробленого людиною суспільно-корисного продукту на дві нерівні частини, призначені для задоволення її приватних і публічних потреб. Інакше кажучи, це *справедливе розподільне право індивідів*, що утворюють соціум, або, інакше кажучи, *розподільна справедливість соціуму*. Воно адекватно відображає *згоду*, що включає й *незгоду*, більше того – *розбіжність* між окремими індивідами й ще глибше – ці ж феномени на індивідуальному рівні – *згода, незгода й розбіжність між природним і соціальним, закладені в родовій сутності людини*. Біологічне існування людини неможливе без її соціального існування, а її ж соціальне буття – без біологічного, ще ширше – істинно-природного буття. *Одна властивість припускає іншу й безупинно взаємодіє з нею, проявляється назовні найбільш очевидно в потребах людини, особистих і публічних*. Це дві взаємозалежні, взаємообумовлені, але одночасно й взаємозаперечні сторони того самого *життєвого процесу, потоку життя*. Відносини між ними мають симетри-

* Дана властивість права в цілому є домінуючою, визначальною властивістю, функцією податкового права, а інші його функції – контрольна, регулююча – суть похідні від основної, первородної його функції.

* П.М.Рабінович уточнює: «Ряд авторів бачить власну цінність права в тому, що воно здатне надавати суспільним відносинам організованість, погодженість, стабільність. Але тією чи іншою мірою ці властивості суспільних відносин забезпечуються й іншими соціальними регуляторами. «Власність» же цінності саме права (на відміну від цінності інших соціальних норм) полягає, вважаємо, у тому, що в умовах класового суспільства воно може в багатьох випадках забезпечувати зазначені властивості найбільшою мірою, у *максимальній мірі*. Саме в рівні — найбільш високому — задоволення особливих суспільних і особистісних потреб ... полягає специфічність власної цінності права» [29, с.29].

чно-асиметричну природу. Адекватним інструментарієм наукового пізнання податкового права з позицій антропологічно-соціологічної парадигми правопізнання є інструментально-потребовий підхід, який за умови всебічного урахування властивостей податкового права і його властивостей ще точніше може бути визначений як екзистенціальний інструментально-потребовий підхід.

Список літератури

1. Аристотель. Никомахова етика // Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т.4. – М., 1978.
2. Ахназаров А.Э. Феномен права // www.vurclub.ru/docs/theory/article23.html
3. Бромлей Ю.В. Новое в изучении первобытного общества // К вопросу о смене общественно-экономических формаций и социальных революций. – М., 1975.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненнями) / Укладач і головний редактор В.Г.Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2005.
5. Гаврилюк Р.А. Методологическая традиция доктрины естественного права: монография / Руслана Гаврилюк. – Черновцы: ЧНУ, 2012. – 788 с.
6. Гаврилюк Р.О. «Сократівська майевтика» та старогрецький тип природного права // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 636. Правознавство. – Чернівці: ЧНУ, 2012. – С. 14-31.
7. Гаврилюк Р.О. Натурфілософські передумови природно-правової традиції правопізнання // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 604. Правознавство. – Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 5-19.
8. Гаврилюк Р.О. Причинність у податковому праві: антропологічно-соціологічний підхід // Право України, 2012, № 6. – С. 163-170.
9. Гаврилюк Р.О. Проблеми філософсько-методологічного самовизначення пострадянської теоретичної юриспруденції // Право України, 2012, № 6. – С. 163-170.
10. Гаврилюк Р.О. Розвиток І.Кантом теорії наукового пізнання та методології юридичної науки // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 597. Правознавство. – Чернівці: ЧНУ, 2011. – С. 5-14.
11. Гаврилюк Р.О. Софістика – перша природно-правова пізнавальна традиція // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 618. Правознавство. – Чернів-

ці: ЧНУ, 2012. – С. 13-20.

12. Гегель Г.В.Ф. Сочинение в 14 т. 1929-1959: Т. 8. Философия истории / Перевод А.М.Водена. – М.-Л., 1935.

13. Демин А.В. К вопросу об исторических предшественниках налогов и налогообложения // Российский юридический журнал. – 2009. – № 5. – С. 222-231.

14. Демин А.В. Полемические заметки о предыстории налогов и налогообложения // Финансовое право. – 2010. – № 5. – С. 19-27.

15. Ефименко П.П. Первобытное общество: Очерки по истории палеолитического времени. – К., 1953. – С.304-305.

16. Ковалевский С.Д. К вопросу о понятии «военная демократия» // Средние века. – М., 1983. Вып. 46. – С. 198-213.

17. Ковлер А.И. Антропология права: Учебник для вузов. – М.: НОРМА, 2002.

18. Ковлер А.И. Исторические формы демократии: Проблемы политико-правовой теории. – М., 1990. – С. 164-176.

19. Косвен М.О. К вопросу о военной демократии // Проблемы истории первобытного общества. – М.; Л., 1960. – С. 241-262.

20. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т.21.

21. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. – Т.45.

22. Налоговый кодекс Российской Федерации (в 2-х частях). – М.: Книга-сервис, 2004.

23. Нерсесянц В.С. Юриспруденция. – М., 1999.

24. Озеров И.Х. Основы финансовой науки. Вып. 1. – М., 1909.

25. Пацурківський П.С., Гаврилюк Р.О. Методологія правопізнання Євгена Ерліха: не-класична парадигма // Право України, 2012, № 6. – С. 383-391.

26. Петухова Н.Е. История налогообложения в России IX-XX вв. Учебное пособие. – М.: Вузовский учебник, 2009.

27. Рабинович П. Правопонимание: сущность, причины и неизбежность плюрализма, современное Европейское измерение // Право Украины. – 2011. – № 1.

28. Рабинович П.М. Социалистическое право как ценность. – Львов: Вища школа, 1985. – 167 с.

29. Рабинович П.М. Социалистическое право как ценность. Издание 2-е, стереотипное. – Одесса: Юридична література, 2006.

30. Рабинович П.М.: Правопонимание: Сущность, причины неизбежность плюрализма, современное Европейское измерение // Право Украины. – 2011. – № 1.

31. Рабинович П.М. Філософія права: деякі «вічнозелені» наукознавчі сюжети // Право України. – 2011. – № 8.
32. Степин В.С. Філософія науки. Общие проблемы: учебник для аспирантов и соискателей ученой степени кандидата наук/ В.С.Степин. – М.: Гардарики, 2008.
33. Хмельницкий В.И. О понятии «военная демократия» // Советская этнография. – 1973. – №4. – С. 66-75.
34. Le Roy E/ Le jeu des lois. Une anthropologie «dynamique» du Droit. Avec des signes et des conseils au «jeune joueur juriste». – P., 1999.
35. Leaky L. Olduwai Gorge 1951-1961. Cambridge, 1963.

Стаття надійшла до редколегії 12 червня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

R.O. Havrylyuk

P.M. Rabinovych's instrumentally-necessary approach to legal cognition and his formula of law as possibilities of individuals

Summary

The article gives the analysis of heuristic potential of instrumentally-necessary approach to legal studies of P.M.Rabinovych and his formulae of law as possibilities of individuals. The given approach to legal cognition is grounded to be adequate to fundamental characteristics of natural law on the whole and able to provide scientific cognition of tax law from the perspectives of anthropo-social approach. There is given the anthropo-social definition of law as that founded on the freedom of the will (non-deterministic) of basic institutional way of the existence of an individual in socium (co-existence) to satisfy his private and public needs on the principles of freedom, equality and justice. Tax law is defined as a natural way of distribution by socium of the socially-useful product produced by individuals into two unequal parts assigned to satisfy their private and public needs, i.e. as a just distributing right of individuals forming the society, in other words, distributing justice of socium.

Key words: instrumentally-necessary approach, anthropo-social paradigm of tax law cognition, formula of law as certain possibilities of individuals, just distributing right of individuals, characteristics of tax law, private and public needs of an individual, characteristics of tax law, limits of tax law.

P.A. Gavrylyuk

Інструментально-потребностный подход к правопознанию П.М.Рабиновича и его формула права как возможностей индивидов

Аннотация

Анализируется эвристический потенциал инструментально-потребностного подхода к правопознанию П.М.Рабиновича и его формула права как возможностей индивидов. Обосновано, что данный подход к правопознанию адекватный основоположным свойствам естественного права в целом и способный обеспечить научное познание налогового права с позиций антропо-социального подхода. Дано антропо-социальное определение права как учрежденного на свободе волеизъявления (не детерминистского) основополагающего институционального способа существования индивида в социуме (сосуществование) по удовлетворению его личных и публичных потребностей на основаниях свободы, равенства и справедливости. Налоговое право определено как естественный способ распределения социумом произведенного индивидуумами общественно-полезного продукта на две неравные части, целью которых есть удовлетворение их частных и публичных потребностей, то есть, справедливое распределительное право индивидов, которые составляют социум, другими словами, распределительная справедливость социума.

Ключевые слова: инструментально-потребностный подход, антропо-социальная парадигма познания налогового права, формула права как некоторых возможностей индивидов, справедливое распределительное право индивидов, частные и публичные потребности индивида, свойства налогового права, границы налогового права.